

EKOFEMİNİZM YA DA YÜREĞİN İYİMSERLİĞİ*

Doç. Dr. Fatmagül BERKTAY**

*“Yüreğin, aklın bilmediği
nedenleri vardır.”*

Pascal

Hiç kimse, ya da ekofeministlerin deyimiyle yaşayan doğa'nın hiç bir kesimi, yeryüzündeki yaşamın son derece ciddi bir tehdit altında olduğunu inkar edemez. Kadınlar, son yıllarda yeryüzü yaşamından daha fazla pay almak için verdikleri mücadelede önemli kazanımlar elde ettiler, ama eşit bir biçimde paylaşmaya çalıştıkları dünya her anlamda çürümekte olan bir dünya. Hepimizi öldürmekte olan bir sisteme eşit bir biçimde katılmamanın ne kadar anlamı var? Bu soru, feminist teori ve pratiğin gündemine girmek zorundaydı ve nitekim girdi de: “Ekofeminizm”, bu soruya yanıt arama çabasının bir ürünü.

Günümüzde yaşanan ekolojik kriz, feministlerin bu konuya eğilmeleri için kendi başına yeterli bir neden, ancak ekolojiyi feminist felsefe ve politika açısından önemli kılan başka nedenler de var. Ekolojik kriz, doğal ve dışıl olan herşeyden nefret eden “beyaz, batılı ve eril” felsefi, teknolojik ve ölüm üreticisi sistemlerle bağlantılı. İşçi sınıfının, zencilerin, yerli halkların, kadınların ve hayvanların sistematik bir biçimde aşağılanması, batı uygarlığının temelinde yatan düalist yaklaşımla yakından ilişkili. Bu yaklaşım, beden-akıl ikilemine dayanır ve erkeği akılla özdeşleştirirken, kadını ve “aşağı” ırk ve sınıfları doğa ile ilişkilendirir. Doğayı ise, en açık seçik örneğini Descartes'da gördüğümüz biçimiyle, bedene indirger:

(*) Bu yazı, daha önce **Ağaçkakan** dergisinin Mart 1996 sayısında yayımlanmıştır.

(**) İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi.

**Teslim aldım doğayı; yarıp geçtim her yerini;
Kırdım kimsenin dokunamadığı mühürlerini;
Rahmini, göğüslerini ve başını,
Yani tüm gizlerinin saklı olduğu yerlerini,
Parçalayıp açtım.**

(Henry Vaughan, "Vanity of Spirit")

17. yüzyılın ortalarında yazılmış olan bu şiir; doğa ile kadın arasında kurulan özdeşliği ve ikisinin aynı kaderi paylaştığını çarpıcı bir biçimde sergiliyor. Şairin doğaya boyun eğdirme "sevda"sını yansıtmada kullandığı dil, "kurban"ın uğrayacağı ve bugün acımasız sonuçları iyice ortaya çıkan felaketleri haber veren bir erkeklik gösterisi. Bu gösterinin doruk noktası ise, gene şiirin ortaya koyduğu gibi, ister doğaya ister kadına yönelsin "tecavüz" olgusundan başka bir şey değil. 17. yüzyılda "bilimsel devrim"i gerçekleştiren doğacı filozoflar, bilimsel uğraşmayı, esas olarak yaratıcı anaç niteliğinden arındırılmış dişil bir doğanın ele geçirilip teslim alınması, "bekaretinin bozulması" olarak görüyorlardı. Onlara göre doğa, erkeksi etkinliği edilgin bir biçimde karşılamaya hazır kadın gibiydi.

Dolayısıyla feminizm, daha en başından itibaren, Platon ve Aristoteles'in damgasını vurduğu Antik çağ düalizminden günümüzde Freud ve Lacan'a kadar uzanan ve kadın ile doğayı özdeşleştirerek bunları erkeğin yarattığı uygarlığın düşmanı gibi gören çok köklü bir gelenekle baş etmek zorunda kaldı. Ataerkillik, doğa ve kadın arasında kurduğu özdeşlik ile kadının "doğası"na ilişkin önyargularının ve kalıplaşmış varsayımlarının doğal, hatta doğa yasası olarak kabul edilmesini sağladı ve bu arada her ikisinin de "dizginlenip ehlileştirilmesi"ni meşrulaştırdı. Bu "ehlileştirme"nin nasıl bir "tecavüz"e dönüştüğünü ve ne tür felaketlere yol açtığını bugün artık görmemek mümkün değil.

Ekofeminizmi savunanlar, bugüne kadarki tüm özgürleşme felsefelerinin, belki de sosyal anarşizmin bazı formları dışında, hep insanmerkezli bir yaklaşımı temel alarak insanın dışındaki doğanın giderek daha fazla boyunduruk altına alınmasını gerçek insan özgürlüğünün önkoşulu kabul ettiklerini ileri sürüyor. Bu yaklaşımın en etkili teorisyenlerinden biri olan Ynestra King, hiçbir sosyalist devrimin doğa-kültür ikiliğini aşma yolunda ciddi bir çaba göstermediği gibi, erkeklerin kadınlar üzerindeki baskısını da ortadan kaldıramadığını söylüyor¹. Bu, temelde, reel sosyalist uygulamanın da aynı düalist (ikici) mantık üzerine kurulu olması yüzündendir. Ne var ki, gene

King'e göre, tarihin değerli bir mirası olan "sosyalist tin" bugün artık yeni özneler -feministler, yeşiller ve ırkçılığa karşı, yerli halkların varlığı ya da ulusal kurtuluş için verilen mücadeleleri yürüten kimlik politikası militanları- tarafından devralınmıştır. Ve bütün bu hareketler arasında içsel bir bağlantı vardır; tümü de, gerçekten yaşamı savunan dünya çapındaki bir hareketin parçaları olarak algılanmalıdır².

Hem feminizm hem ekoloji, kendi somut bedensel varoluşumuz da dahil olmak üzere, insan ile doğanın geri kalanı arasındaki ilişkinin yeniden kavramsallaştırılmasını talep ederler. Bu açıdan aralarındaki bağ açık. Ancak ekofeministler, feminizmin varolan türlerinden hiçbirinin gerçekten anti-düalist, ya da diyalektik bir teori ve praksişi yeterli bir biçimde yaratmadığını savunarak aslında öğeleri bakımından yeni olmasa bile bütünsel yaklaşımı açısından yeni sayılabilecek bir teori öneriyorlar. Onlara göre, günümüzdeki liberal, sosyalist, kültürel (radikal) feminist teorilerin tümü kadın ile doğa arasındaki ilişkiyi ele almış olsalar bile, her biri kendi yolunda düalist düşünce tarzından kurtulamamış, ya toplumsal olanı doğadan kopararak (sosyalist feminizm) ya da doğal olanı toplumsal olanı içine alacak biçimde genişleterek (kültürel feminizm) aynı ikiliğin iki karşıt kutbunda yer almışlardır. Ve ekofeminist bir bakış açısından her ikisi de yanlıştır çünkü biri doğayı, diğeri kültürü seçmiş durumdadır. Oysa yapılması gereken böyle bir seçim değil, insan ile doğa arasındaki ilişkiyi yeni, diyalektik bir biçimde ele almamızı sağlayacak bir düşünsel yaklaşım üretebilmektir. Doğanın tahakküm altına alınması toplumdan kaynaklanmaktadır ve dolayısıyla yine toplum içinde çözülmek zorundadır. Bu yüzden de, ekofeminizmin öznesi, doğal yasanın ürünü olan değil, toplumsal tarihsel bir varlık olan kadındır.

Ekofeminizmin temel analiz kategorisi, doğa. Doğanın birbiriyle ilişkili tahakküm edilme biçimleri -psişenin ve cinselliğin baskı altına alınması, insanın insan tarafından sömürüsü ve insanın dışındaki doğanın boyunduruk altına alınması- ile kadınların bu tahakküm biçimlerine ilişkin tarihsel konumlarının analizi, ekofeminizmin hareket noktasını oluşturuyor. Ekofeminizm, sosyalist ve kültürel feminist geleneklerin her ikisinden de yararlanarak yeni bir senteze ulaşmaya çalışıyor: "Kültürel feminizm ile yüreğin sesine kulak veren bir politikanın gerekliliğini ve birbirimizle ve insanın di-

- (1) Ynestra King, "Healing the Wounds: Feminism, Ecology and Nature/Culture Dualism", Alison M. Jaggar ve Susan R. Bordo, der., *Gender/Body/Knowledge*, Rutgers Univ. Press, 1989 içinde s. 117.
- (2) Aynı yerde, s. 116.

şındaki doğa ile olan bağımızı dikkate alan sevgi dolu bir topluluk özlemine paylaşıyoruz. Sosyalist feminizm ise bize, tarihi anlamamızı ve dönüştürmemizi sağlayacak güçlü bir teorik perspektif verdi. Bu iki yaklaşımdan her biri kendi başına 'zihin' ve 'doğa' ikiliğini devam ettiriyor, ama birarada ele alındıkları zaman doğa ile kültür arasında yeni ekolojik bir ilişkiyi düşünebilmemizi mümkün kılıyorlar. Bu yeni ilişkide zihin ve doğa, yürek ve akıl, yeryüzündeki yaşamı ölümle tehdit eden içsel ve dışsal tahakküm sistemlerine karşı güçbirliği içinde olacaktır.”³

Bu yaklaşımın, özgürlük peşinde koşan insanlar açısından çok gönülçelici olduğu açık. Ama, insanın bütün bir uygarlık ve kültür tarihi boyunca düşünce kategorilerini belirlemiş olan ve tahakküm olgusuyla yakından bağlantılı bulunan düalizmi aldedebilmesinin pek kolay olmadığı da açık. Ne var ki, ekofeministler bu konuda bilinçli bir iyimserliğe sahip; nihilizme ve karamsarlığa kapılmaya yer olmadığını, aynı şekilde tarihin ya da aklın “bittiği”ni ilan etmeye de gerek olmadığını düşünüyorlar. Bir diğer önemli özgürlük felsefecisi Joel Kovel de onlarla aynı iyimserliği paylaşıyor. Ekofeminizmi, feminist perspektifin ekolojik politikaya bilinçli müdahalesi olarak çok önemli gören Kovel,

“Logos, kadını ya ölü ya da vahşi olan doğa ile özdeşleştirmiştir. Dolayısıyla kadın, doğa için konuşarak bu özdeşliği aşar. Ekofeminizm, yeryüzü için mücadele eder, aynı zamanda kadını güçlendirmek için” diyor.

Kovel’e göre, bu politika tümüyle tinseldir, çünkü “benliği dönüşüme uğratar, yeryüzüne adalet getirir, benliğin doğa ile, kadının erkek ile, kadının kendisi ile ve herkesin sahiplenme ile olan ilişkilerini değiştirir.”⁴

Aklım daha ihtiyatlı davransa bile, ben de bu iyimserliği paylaşmak istiyorum; çünkü Pascal’in dediği gibi, yüreğin, aklım bilmediği nedenleri olabileceğine inamıyorum.

(3) Aynı yerde, s. 132.

(4) Joel Kovel, *Tarih ve Tin*, Ayrıntı yayınları, İstanbul, 1994, s. 323, dipnot 44.